

УДК 378.018.43:[378.978+372.578

DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2026-1-12>

БАЛАНС ЛІДЕРСТВА ТА ПІДПОРЯДКОВАНOSTІ В РІЗНИХ ВИДАХ МУЗИЧНОГО ВИКОНАВСТВА: ВИКЛИКИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Литовченко Віра Сергіївна

викладачка кафедри оркестрових інструментів

Харківського національного університету мистецтв

імені І. П. Котляревського

ORCID ID: 0000-0002-0520-6521

e-mail: vera_violini1@ukr.net

Проблема лідерства та підпорядкованості є важливою та недооціненою у сфері професійної музичної освіти. Музичне виконавство вимагає вміння як брати на себе роль лідера, так і вміти підпорядковуватись, відходити на другий план та акомпанувати іншим учасникам колективу.

У сольному музикуванні лідерські якості є необхідними для переконливості виконання та збереження уваги глядачів.

Під обов'язками лідера у музичному колективі розуміють необхідність визначити усі складові звучання та зробити їх зрозумілими для партнерів по сцені. Це стосується ритмічної, динамічної, звукової висотної та тембрової складової звучання, а також вибору виконавських прийомів, штрихів, фразування та артикуляції.

Лідерська позиція в ансамблі не є незмінною, вона може переходити від одного виконавця до іншого, бути перемінною в залежності від типу виконуваного музичного матеріалу та складу виконавців. Окрім того, склад колективу суттєво впливає на ступінь ініціативності, необхідний для кожного. Сольне виконавство, соло у супроводі одного або кількох партнерів, гра у ансамблі різних складів, виконання оркестрової партії у камерному або симфонічному оркестрі, всі ці види музикування вимагають різного підходу до лідерства та підпорядкованості, ініціативності та підлаштування під інших. Окремо можна виділити епізоди музичних творів, в яких від виконавців вимагається абсолютно рівноправне виконання матеріалу, де відсутні визначені лідер та підпорядкований.

Для більш точного визначення та опису варіантів розподілу лідерства та підпорядкованості в різних видах виконавства пропонується ввести поняття шкали лідерства та підпорядкованості, на якій можна позначити одноосібне та тимчасове лідерство, рівноправне виконання, тимчасове та повне підпорядкування.

Вміння визначити своє місце на даній шкалі у кожному творі та в кожному момент виконання є необхідною навичкою, робота над якою має відбуватись в сольному, ансамблевому та оркестровому класі. Вочевидь, за дистанційної форми навчання подібна робота є надзвичайно ускладненою. Для подолання даної проблеми пропонується створення суміщених ансамблів, відеозаписів, при створенні яких учасники можуть відігравати як лідерську, так і підпорядковану роль.

Ключові слова: лідерство, інформаційно-комунікаційні технології, дистанційне навчання, музична освіта, музичне виконавство.

BALANCE OF LEADERSHIP AND SUBMISSION IN DIFFERENT TYPES OF MUSICAL PERFORMANCE: CHALLENGES OF REMOTE LEARNING

Vira Lytovchenko

Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts

The issue of leadership and subordination is important and underestimated in the field of professional music education. Musical performance requires the ability to take on the role of a leader, as well as the ability to subordinate oneself, take a back seat, and accompany other members of the ensemble.

In solo performance, leadership qualities are necessary for convincing performance and maintaining the audience's attention.

© Литовченко В. С., 2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The duties of a leader in a musical ensemble include the need to identify all the components of the sound and make them clear to their partners on stage. This applies to the rhythmic, dynamic, pitch, and timbre components of the sound, as well as the choice of performance techniques, strokes, phrasing, and articulation.

The leadership position in an ensemble is not permanent; it can pass from one performer to another and vary depending on the type of musical material being performed and the composition of the performers. In addition, the composition of the performers significantly influences the degree of initiative required of each. Solo performance, solo accompanied by one or more partners, playing in ensembles of various compositions, performing an orchestral part in a chamber or symphony orchestra – all these types of music-making require different approaches to leadership and subordination, initiative and adaptation to others. Separately, we can highlight episodes in musical works where performers are required to perform the material on an absolutely equal footing, where there is no defined leader or subordinate.

For a more accurate definition and description of the options for distributing leadership and subordination in different types of performance, it is proposed to introduce the concept of a leadership and subordination scale, on which it is possible to mark sole leadership, temporary leadership, equal performance, temporary subordination, and complete subordination.

The ability to determine one's place on this scale in each piece and at each moment of performance is an essential skill that must be worked on in solo, ensemble, and orchestra classes. Of course, such work is extremely difficult in a distance learning environment. To overcome this problem, it is proposed to create combined ensembles and video recordings in which participants can play both leading and subordinate roles.

Key words: leadership, information and communication technologies, distance learning, music education, music performance.

Постановка проблеми. Музичне виконавство – сфера діяльності, що побудована на людській взаємодії. Ця взаємодія реалізується на різних рівнях: по-перше, взаємодія виконавців із публікою, по-друге, партнерів по сцені між собою. На обох рівнях проблема лідерства та ініціативи є ключовою для досягнення результату – створення музичного продукту, цікавого людям, що його сприймають. Лідерські навички в тій чи іншій формі є важливими для всіх видів музичного виконавства: соло, камерного ансамблю, оркестру або хору. В той же час взаємодія всередині музичного колективу являє собою складну систему зв'язків та ієрархій, що можуть змінюватись навіть протягом однієї частини музичного твору. Окрім того, не лише вміння лідирувати, а й здатність підлаштовуватись під дії партнера по сцені, підпорядковуватись іншим виконавцям є важливою навичкою, без якої якісне сумісне музикування є неможливим. Вміння бути як лідером, так і підпорядкованим визначає майстерність артиста ансамблю.

Здатність однаково майстерно дотримуватись лідерської та підпорядкованої ролі є специфічною вимогою виконавської діяльності музиканта. Дана проблема не отримала широкого висвітлення в музикознавчій та музично-педагогічній літературі, хоча всі дослідники ансамблевої діяльності, як показує аналіз їхніх публікацій, так чи інакше описують цей аспект.

Оркестрове виконавство в педагогічній літературі найчастіше досліджено з позиції керівника музичного колективу; відсутність наукової літератури, присвяченої розвитку професійних якостей оркестранта, є суттєвою проблемою сучас-

ної української професійної музичної освіти, оскільки артист оркестру – одна з основних кваліфікацій бакалаврів та магістрів музичного мистецтва. Проблема лідерства та підпорядкованості оркестрантів також не була об'єктом розгляду дослідників, хоча практична виконавська діяльність вимагає обох вмінь та здатності встановлювати, в який момент яку з ролей обрати.

Дистанційна форма навчання, на перший погляд, не є придатною для формування лідерських та підпорядкованих якостей у музичному виконавстві. Однак, сучасні інформаційно-комунікаційні технології та творчий підхід до процесу навчання дають певні інструменти для формування навичок як лідера, так і підпорядкованого виконавця.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій.

Вивченню лідерства присвячено велику низку сучасних досліджень з психології та педагогіки. В педагогічній галузі більшість з них зосереджені на проблемах становлення лідера та формуванні лідерських якостей. Це публікації українських та зарубіжних дослідників, таких, як П. Гронн, М. Фуллан, Н. Волкова, С. Наход, Г. Крижановська, О. Романовський, О. Хмизова, Н. Мараховська (Мараховська, 2009).

В сфері музичної освіти феномен лідерства розглядається в контексті формування навичок майбутніх викладачів музики та керівників музичних колективів. В. Барнсед та Г. Дженсен розглядають лідерство в галузі музичної освіти та вивчають риси, необхідні сучасному викладачу музики для заохочення учнів (Burnsed & Jensen, 2021). Українські дослідники Б. Ликтей (Ликтей, 2024), Н. Михайлова, Н. Гетманець розглядають

формування лідерських якостей майбутніх диригентів оркестру та хору.

Р. Батхорст та Д. Ладкін вивчають феномен лідерства та його розподіл та делегування в музичних колективах (Bathurst & Ladkin, 2012), вони роблять висновок, що делегування ініціативи в певні моменти репетиції та виконання є ефективнішим за чітку систему незмінної ієрархії. Дослідники зосереджуються більше на психологічних аспектах комунікації та не розглядають технічний бік виконавства.

Необхідність бути і лідером, і підпорядкованим у музичному колективі, а також вміння визначати, яку позицію обирати в кожен конкретний момент, не отримало висвітлення в науковій літературі.

Мета статті. Порівняти різні види музичного виконавства з погляду лідерської та підпорядкованої позиції виконавців. Показати перемінність лідерства та підпорядкованості в партії окремого виконавця. Описати можливості інформаційно-комунікаційних технологій для формування навичок лідерства та підпорядкування в процесі дистанційного навчання музикантів.

Виклад основного матеріалу. Питання лідерства в музичному виконавстві має свої специфічні особливості. Перш за все, лідерська позиція в музиці не є сталою навіть для виконавців, які обіймають посаду соліста, концертмейстера оркестрової групи або всього оркестру. Вміння як лідирувати, так і підпорядковуватись, є необхідним для кожного виконавця в колективі, а загальний звуковий результат є важливішим за успішну діяльність кожного члена команди.

Лідерські якості необхідні не лише в сумісному музикуванні, вони є вкрай важливими і для солістів. Виступ перед аудиторією передбачає взаємодію виконавця з публікою, емоційний контакт та вплив на слухачів. Таким чином, можна говорити про лідерські якості сольного виконавця як особи, що має переконливо донести власну концепцію до групи слухачів, заволодіти їхньою увагою, враховувати розмір та склад аудиторії для корекції манери виконання та вибору репертуару.

При сумісному музикуванні основна царина, в якій учасники ансамблю мають орієнтуватись на лідера, є часова складова: темп, його рівномірність або агогічні відхилення, зміни темпу, початок та закінчення всього твору та окремих фраз та інше. Ритмічний бік виконання має бути логічним та зрозумілим для всіх музикантів колективу. Інші важливі складові, що визначає лідер і мають відтворити інші, це фразування та артикуляція. Важливо пам'ятати, що вибір штрихів та фразування має бути ідентичним при послідовному виконанні однакового матеріалу, тож у такій ситуації функцію лідера бере на себе той учасник, що виконує його першим. Динамічна складова також суттєво залежить від учасника, що є лідером на даний

момент. Це не означає, що виконавець найважливішого матеріалу має грати голосно, це скоріше вимагає від акомпануючих учасників підпорядкувати свою гучність ситуативному лідеру. Звуковисотність, одна з найважливіших складових, також вимагає вибіркового та осмисленого підходу. Наприклад, учасник ансамблю, що виконує тему у незручному регістрі, має підпорядкувати своє звучання басовому голосу та гармонічній основі, при виконанні в унісон доречно гучніше грати тому виконавцю у зручнішому або нижчому регістрі, і це не завжди перші голоси або солісти. Темброва складова виконавства також має бути узгодженою між учасниками ансамблю та всередині групи оркестру, так, зокрема, на концертмейстера групи струнних лягає обов'язок вибору аплікатури, відповідної струни і т.п.

Зазначимо, що обрання лідерської або підпорядкованої позиції стосується не лише безпосередньо процесу музикування, але й організації репетиційної та концертної роботи на всіх рівнях – від узгодженості загальної концепції твору між усіма виконавцями, до найдрібніших деталей, таких як концертний одяг та поведінка на сцені. Якщо соліст може собі дозволити самостійно вирішувати всі творчі та технічні питання, то, чим більше виконавців, тим меншу свободу має кожний окремий учасник.

Оскільки музичне виконавство передбачає більш складні градації, ніж вибір між постійним лідерством або постійним підпорядкуванням, можна побудувати своєрідну **шкалу лідерства та підпорядкованості**. В таблиці 1 показано перехід від підпорядкованості до лідерства в залежності від виду професійної виконавської діяльності. Зауважимо, що окрім лідерства та підпорядкованості від виконавців може вимагатись повна рівноправність.

Виконавцю також слід пам'ятати, що вибір лідерської або підпорядкованої позиції не є сталим протягом всього твору. Наприклад, гра одного музиканта без супроводу може зустрічатись не тільки в сольних творах, але і в епізодах ансамблевих творів, в сольних каденціях концертів, в партіях акомпанементу, сольні епізоди часто зустрічаються в оркестрових творах в партіях окремих духових та струнних інструментів. В епізодах, де музикант виконує функцію соліста, його гра має бути максимально виразною, індивідуалізованою, допускається імпровізаційність та суб'єктивність в усіх аспектах виконання (ритм, гучність, навіть звуковисотність та тембр).

Таким чином, виконавець має завжди аналізувати музичний матеріал та обирати відповідну лідерську або підпорядковану позицію, пам'ятаючи, що вона може змінюватись в залежності від взаємодії ансамблевих партій в кожному епізоді. Так, соліст іноді виконує

Таблиця 1

Розподіл функції лідерства та підпорядкованості в залежності від складу виконавців

Вид діяльності	Варіанти складу виконавців	Функція з погляду лідерства або підпорядкованості
Сольне виконавство	Сольне виконання без супроводу	Одноосібне лідерство
	Сольне виконання з супроводом фортепіано	Обмежене лідерство з великою мірою свободи
	Сольне виконання із супроводом оркестру	Обмежене лідерство з необхідністю узгоджувати всі деталі виконання зі звучанням оркестру
Ансамблеве виконавство	Камерний ансамбль з двох інструментів різних груп (скрипка та фортепіано)	Підпорядкованість, лідерство або рівноправність залежно від матеріалу. Врахування специфіки звукоутворення інструменту іншої групи.
	Ансамбль з кількох інструментів однієї групи. (Струнний або духовий квартет)	Підпорядкованість, лідерство або рівноправність залежно від матеріалу, жорсткіші вимоги до тембрової та звуковисотної єдності
	Камерний ансамбль, де є більше двох виконавців та є інструменти рідних груп (фортепіанне тріо)	Підпорядкованість, лідерство або рівноправність залежно від матеріалу. Врахування специфіки звукоутворення інструментів різних груп та уважність до тембрової та звуковисотної єдності з інструментами тієї ж групи.
Оркестрове виконавство	Оркестр камерний	Підпорядкованість з можливим епізодичним лідерством у сольних фрагментах. Лідерство концертмейстерів груп та їх ієрархія між собою.
	Оркестр симфонічний	Підпорядкованість з можливим епізодичним лідерством у сольних фрагментах. Лідерство концертмейстерів груп та їх ієрархія між собою. Врахування специфіки звукоутворення кількох інструментів різних груп та уважність до тембрової та звуковисотної єдності з інструментами тієї ж групи.
Концертмейстерство (акомпанування)	Акомпанування (робота концертмейстера)	Повна підпорядкованість з епізодичними фрагментами лідерства.

акомпануючу функцію, наприклад, в епізодах, де тематичний матеріал звучить у концертмейстера або оркестру. В таких випадках він має зменшити свободу та імпровізаційність власного виконання заради цілісного звучання твору. При цьому чим більше музикантів акомпанує, тим менше імпровізаційності можна допускати та тим зрозумілішими та чіткішими мають бути темп, ритм, динаміка.

В ансамблі рівноправне звучання (повторення матеріалу ансамбістами по черзі, виконання в унісон, в інтервал, контрапунктне викладення різного матеріалу) може вимагати різного ступеню лідерства в кожному випадку – в залежності від контексту та виконавського трактування.

Акомпанемент також може мати безліч градацій, іноді вимагає ініціативності – для показу або збереження темпу, при імітаційному або контрапунктному викладенні матеріалу. В оркестровій грі можливі такі форми акомпанування, як фонове

звучання, ефект звуку вітру, води і т.п., що вимагає максимально тихого та не індивідуалізованого виконання.

Особливою сферою в контексті лідерства та підпорядкованості є оркестрове виконавство, оскільки великий колектив має багаторівневу ієрархію. Оркестр поділяється на групи інструментів, кожна з яких має свого лідера. При цьому лідери груп підпорядковуються концертмейстеру оркестру, який, в свою чергу, підпорядковується диригенту. Тож, в даному випадку доречно казати про можливість одночасного лідерства та підпорядкування, тобто про певний баланс цих позицій в роботі одного музиканта.

Таким чином ми можемо говорити про лідерство та підпорядкованість як в широкому сенсі – на рівні сфери виконавської діяльності в цілому, так і у вузькому – на рівні вибору функції виконавця в кожному творі, його частині та в кожному епізоді.

Всі зазначені аспекти мають бути враховані в процесі професійної підготовки музикантів. Формування навичок ансамблевого музикування є складним процесом навіть за очної форми навчання, воно стає одним з найбільших викликів при навчанні онлайн.

Частково вирішити дану проблему можна за допомогою створення відео записів. В процесі викладання ансамблевих дисциплін під час пандемії та воєнного стану в навчальному процесі ХНУМ імені І.П. Котляревського були задіяні різноманітні способи поєднання ансамблевих партій. Учасник ансамблю, партія якого записується першою, бере на себе лідерство в плані вибору темпу, характеру виконання, фразування, штрихів та інших деталей. При цьому він має чітко та зрозуміло показувати афтакти для точного вступу партнерів, продуманими та послідовними мають бути агогічні відхилення, фразування, артикуляція, динаміка та інші складові для того, що учасники, що накладають свої партії пізніше, могли точно зрозуміти та повторити їх за необхідності. Кожен з наступних ансамблів, що грають разом із партією лідера, має підпорядковану функцію та вчиться точно реагувати на афтакт, вчасно вступати, відтворювати характер виконання, фразування та артикуляцію лідера слідувати за змінами темпу.

Таким чином можна ознайомити осіб, що навчаються, з навичками ансамблевої гри, у тому числі – з лідерською та підпорядкованою функці-

ями. Якщо послідовно доручати кожному з учасників ансамблю бути першим або наступним при створенні записів, всі вони в певній мірі зможуть вдосконалити навички лідерства або підпорядкованості. Звичайно, повноцінно замінити живе контактне музикування такий спосіб не може, але в критичних умовах може бути застосований при дистанційній формі навчання.

Висновки. Баланс лідерства та підпорядкованості суттєво визначає специфіку та відмінності різних видів музичного виконавства. Місце на шкалі лідерства та підпорядкованості зумовлено в широкому сенсі жанровою специфікою (соло, гра в ансамблі, оркестрі, акомпанування), у вузькому – особливостями кожного конкретного твору, функцію музиканта в кожний момент виконання та може мати багато градацій.

Яку позицію на шкалі від лідерства до підпорядкованості обрати в кожний конкретний момент виконання, має визначати сам виконавець, спираючись на весь набір складових отриманої професійної компетентності.

Дистанційна форма навчання суттєво обмежує можливості роботи над розвитком навичок лідера та підпорядкованого, а також вміння обирати необхідну функцію у кожен момент виконання. Однак залучення інформаційно-комунікаційних технологій дає можливості отримати знання про різницю даних функцій та відпрацювати кожну з них на практиці, що є ефективнішим, ніж відсутність роботи над даною проблемою взагалі.

Література:

1. Ликтей Б. В. (2024). Тренінг з музичного коучингу як засіб формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу. *Академічні візії*, (38). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15435964>
2. Мараховська Н. В. (2009). *Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу* (Автореф. дис. ...канд. пед. наук). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків.
3. Bathurst R., Ladkin D. (2012). Performing Leadership: Observations from the World of Music. *Administrative Sciences*, 2(1), 99–119. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci2010099>
4. Burnsed V., Jensen G. (2021). Teacher Education in Music: The Development of Leaders. *Visions of Research in Music Education*, 16 (23). Available at: <https://digitalcommons.lib.uconn.edu/vrme/vol16/iss5/23>

References:

1. Bathurst R., Ladki D. (2012). Performing Leadership: Observations from the World of Music. *Administrative Sciences*, 2(1), 99–119. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci2010099>
2. Burnsed V., Jensen G. (2021). Teacher Education in Music: The Development of Leaders. *Visions of Research in Music Education*, 16 (23). Available at: <https://digitalcommons.lib.uconn.edu/vrme/vol16/iss5/23>
3. Lyktei B. V. (2024). Treninh z muzychnoho kouchynhu yak zasib formuvannia liderskykh yakostei maibutnoho kerivnyka orkestrovoho kolektyvu [Training in music coaching as a means of developing leadership qualities in future orchestra conductors]. *Akademichni vizii – Academic visions*, (38). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15435964>
4. Marakhovska N. V. (2009). *Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakostei maibutnikh uchyteliv u protsesi navchannia dystsyplin humanitarnoho tsyklu* [Pedagogical conditions for developing leadership qualities in future teachers in the process of teaching humanities subjects]. (Abstract of dissertation ...Candidate of Pedagogical Sciences). H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Kharkiv.

Дата першого надходження статті до видання: 24.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026